

Európai alkotmány- és integrációtörténet 1

VI. Az európai államformák

14. tétel: Európai államformák

Forrás:

- *Mezey Barna – Szente Zoltán: Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet. Budapest: Osiris, 2003.*
- *Walter Haller – Alfred Kölz – Thomas Gächter: Allgemeines Staatsrecht. Vierte, neu überarbeitete und ergänzte Auflage. Basel: Helbing Lichtenhahn, 2008.*

1. Az antik (klasszikus) államformátan (1)

a) Arisztotelész nyomán:

Hatalmat gyakorlók száma	Helyes forma	Elfajzott forma
Egy személy	<i>Monarchia</i> (közjó javára)	<i>Türannisz</i> (saját javára)
Több, de kevés	<i>Arisztokrácia</i> (a legjobbak)	<i>Oligarchia</i> (a gazdagok javára)
Sok (nép)	<i>Politeia</i> (polgárok)	<i>Demokrácia</i> (a szegények javára)

Az egyes népeknek körülményeik, mentalitásuk alapján más-más államforma lehet a legjobb.

Egymásba is átalakulhatnak (körforgás).

1. Az antik (klasszikus) államformatan (2)

b) Az alapkérdés: ki a szuverén hatalom birtokosa

- Ha egy személy: monarchia
- Ha több személy: köztársaság

(Az arisztokrácia és az oligarchia ma nem alkotmányjogi fogalom, de politikai valóságtartalmuk lehet.)

1. Az antik (klasszikus) államformatan (3)

c) Modern értelemben:

Nem egyszerűen a főhatalmat gyakorlók számának van jelentősége, hanem annak is, hogy milyen az államfő jogállása:

Monarchia: rendszerint örökletes alapon uralkodó, politikailag felelőtlen király, rendszerint élethossziglan

➤ Kivételesen lehet választott – nem válik dinasztiává

Köztársaság: határozott időre a nép vagy a népképviselői szerv által választott államfő, tisztsége nem örökölhető.

2. A kormányforma fogalma

Jean Bodin tesz először különbséget: status rei publicae – ratio gubernandi

Az alapkérdés: a különböző hatalmi ágak (főként a TH és a VH) milyen viszonyban állnak egymással (felelősségi viszonyok)

A monarchia történeti formái	A köztársaság történeti formái
<ul style="list-style-type: none"> •Rendi •Abszolút •„Plebiszcitárius” •Alkotmányos •Parlamentáris	<ul style="list-style-type: none"> •Parlamentáris •Prezidenciális (elnöki) •Félprezidenciális (félelnöki)

3. Átmeneti államformák

Nem minden illik a monarchia-köztársaság párba,
pl.:

- Lordprotektorátus (Cromwell, 1653-60)
- Király nélküli királyság (M.o. két vh. között)
- Nem örökletes királyságok (élethossziglan választott király)
- Olyan köztársaság, ahol élethossziglan választanak elnököt

4. Az államformák fejlődése Európában

- 16-17. századig szinte egyeduralkodó a monarchikus államforma (köztársaság legfeljebb kis területen, városállamokban)
- Köztársaság Európában először 1792-ben jött létre Franciaországban, de csak átmenetileg, majd újra (1848, **1870/1875**)
- Németország: az egyesítéskor is monarchia maradt (1871)
- A köztársasági államforma elterjedését a 20. sz., különösen az I. vh. utáni időszak hozta el

Nem önmagában az államformán múlik, hogy egy rendszer demokratikus, ill. alkotmányos-e.

5. Diktatúra – demokrácia (1)

A) Diktatúra:

Platón:

- Monokrácia: uralom által szabott egységes rend dominál
- Demokrácia: a szabadság elve dominál

Antik Róma:

- Diktátor (dictare = parancsolni)

Ma: negatív értelemben

5. Diktatúra – demokrácia (2)

A diktatúra főbb strukturális elemei:

- államhatalom monopolizálása
- ellenzék elnyomása
- hatalmi ágak megosztásának felszámolása
- autonóm rész- vagy területi hatalmak kiiktatása
- emberi és polgári jogok korlátozása
- nyilvánosság kikapcsolása, jelentős korlátozása
- jogállam helyettesítésre rendőrállammal
- a bürokrácia az egyes polgár és a közösségek felügyeletére van berendezve

5. Diktatúra – demokrácia (3)

Két sajátos diktatúra-fajta:

„Kommisszárius”	Forradalmi vagy autokratikus
átmeneti felhatalmazás alapján	nem átmeneti, hanem tartósan berendezkedett

5. Diktatúra – demokrácia (4)

B) Demokrácia:

Démosz (nép) + kratosz (uralom) = népuralom

Antikvitás: vagy negatív előjellel, vagy a polgárok által a közjó érdekében gyakorolt államhatalom értelmében

Abraham Lincoln: „Government of the people, by the people, for the people” (1863)

5. Diktatúra – demokrácia (5)

Elvek és előfeltételek:

- 1) Demokrácia mint népuralom – képviselet által
- 2) A demokrácia mint önérték és az igazságosság előfeltétele
- 3) Szabad civil társadalom, mint a demokrácia előfeltétele
- 4) Értéktolerancia és mértékletesség
- 5) Minimális alapvető konszenzus (báziskonszenzus)
- 6) A többségi elv és annak korlátai
- 7) Az állampolgári felelősség képzése
- 8) Nyilvánosság és információs szabadság
- 9) Vélemény-nyilvánítási szabadság, sajtószabadság és szabad pártalapítás
- 10) Általános, egyenlő, szabad és titkos választójog
- 11) Meghatározott időnként választások
- 12) Az állami szervek felelőssége

5. Diktatúra – demokrácia (6)

A demokrácia válfajai:

(Tiszta) közvetlen demokrácia	„Plebiszcitárius” demokrácia	Képviseleti vagy közvetett demokrácia	Népszavazási vagy félközvetlen demokrácia
<ul style="list-style-type: none"> ➤ A nép maga dönt minden törvényről ➤ A nép maga választja a VH tagjait és a bírakat ➤ A választott tisztviselők döntéseit is magához vonhatja ➤ Landsgemeinde, town meeting	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Az államfő saját belátása szerint népszavazásra bocsát bizonyos kérdéseket (egyben „bizalmi” szavazás is) ➤ Bonaparte Napóleon, III. Napóleon ➤ „Appel au peuple” ➤ A nép akkor szólhat, ha kérdezik ➤ Tárgyi döntések perszonalizálódnak	<ul style="list-style-type: none"> ➤ A nép képviselőkön keresztül gyakorolja hatalmát ➤ A képviselők saját belátásuk szerint járnak el (szabad mandátum) ➤ Két modell:<ul style="list-style-type: none"> • <i>Liberális felfogás (19. sz.): a képviselők képzett vagy vagyonos honoráciorok, a pártok csak parlamenti klubok</i> • <i>Modern demokrácia: erős tömegpártok, a képviselő szabad mandátuma szinte illúzió (frakciófegyelem)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ A képviseleti és a közvetlen demokrácia elemeinek kombinációja ➤ A nép saját maga is kezdeményezheti a közvetlen demokratikus eljárást ➤ A nép esetleg választott képviselőit, tisztviselőit le is válthatja (Abberufungsrecht, recall) ➤ Svájc, USA egyes nyugati tagállamai

5. Diktatúra – demokrácia (7)

A félközvetlen demokrácia eszközei:

Népszavazás (referendum)	Alkotmányreferendum	<i>jogalapja</i> szempontjából: kötelező vagy fakultatív; esetenként rendkívüli; <i>kötőerő</i> szempontjából: kötelező vagy konzultatív; <i>hatály</i> szempontjából: szuszpenzív vagy abrogatív
	Törvényreferendum	
	Államszerződés-referendum	
	Közigazgatási referendum	
Népi kezdeményezés (iniciatíva)	Alkotmányiniciatíva	kidolgozott vagy általános javaslat
	Törvényiniciatíva	
	Közigazgatási iniciatíva	
	Napirendi (agenda) iniciatíva	
Visszahívás (ki ellen)	Parlament	a teljes testület (hatóság) ellen vagy egyes tisztviselők ellen
	Kormány	
	Bírák	
Kibővített választójogok	Államfőre	
	Kormányra	
	Tisztviselőkre	
	Bírákra	

5. Diktatúra – demokrácia (8)

A félközvetlen demokratikus intézmények szabályozásának csomópontjai:

- Ki kezdeményezheti?
- Miről? (előzetes/utólagos alkotmányossági kontroll)
- Kötelező-e? (megtartani ill. az eredmény)
- Mikor érvényes/eredményes?
  - Quorum: részvételi, elutasítási, támogatási

Történeti fejlődés szempontjából:

- A kötelező alkotmányreferendumtól a törvényiniciatíváig
- Áttörés a II. vh. után (a két vh. között már bontakozik)
- Az 1970-es, 1990-es években ugrásszerűen nőtt Európában a népszavazások száma
- Lisszaboni Szerződés: európai polgári iniciativa (napirend-iniciativa)